

مدگرایی زنان در مردانه‌پوشی

سیده طاهره موسوی*

اشاره

لباس، نمایانگر ماهیت اجتماعی تفاوت‌های جنسیتی است و با نمایش آشکار تمایزهای پوشش مردانه و زنانه نقش مهمی در بازتاب هنجارها و ارزش‌های فرهنگی دارد.^۱ در این میان، مدگرایی با طراحی سبک‌های گوناگون پوشش، تأثیرات عمیقی بر ساختارهای اجتماعی و فرهنگی برجای می‌گذارد. یکی از مصادیق بارز مدگرایی در دنیای معاصر، ترویج پوشش مردانه در میان زنان است؛ پدیده‌ای که طی آن بسیاری از دختران و زنان به پوشیدن لباس‌های مختص مردان روی می‌آورند. ریشه‌های این گرایش را می‌توان در تاریخ مد غرب جستجو کرد. در قرن‌های هجدهم و نوزدهم، زنانی که علیه قالب‌های سنتی زنانگی شورش می‌کردند، با انتقادات شدیدی مواجه می‌شدند. فمینیست‌های آن دوران، مد را ابزاری برای به دام انداختن زنان می‌دانستند و لباس‌های سنتی زنانه را به‌صراحت رد می‌کردند.^۲

در روایات اسلامی، پوشش نه تنها به‌عنوان نمادی از ارزش و کرامت انسانی معرفی شده، بلکه انتخاب لباس، به‌ویژه در تطابق با جنسیت، جایگاهی ویژه دارد. از منظر روایات، گرایش زنان به پوشش مردانه از نشانه‌های آخرالزمان یاد و سخت نکوهش شده است. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرموده‌اند: «أَزْبَعَ لَعْنَتُهُمُ اللَّهُ مِنْ فَوْقِ عَرْشِهِ... وَالْمَرْأَةُ تَتَشَبَّهُ بِالرِّجَالِ وَقَدْ خَلَقَهَا اللَّهُ أَنْثَى»^۳؛ چهار گروه‌اند که خداوند از بالای عرش خود آنان را لعنت کرده است... زنی که خود را شبیه

* دانشجوی دکتری مدیریت رسانه و دانشجوی کارشناسی ارشد علوم قرآنی و حدیث در سلامت.

1. Construction of gender through fashion and dressing, P.112.

2. Fashion, desire and anxiety, p.8.

۳. حسین نوری، مستدرک الوسائل، ج ۱۳، ص ۲۰۳.

مردان کند، در حالی که خداوند او را زن آفریده است. «
در این نوشتار به بررسی علل و پیامدهای مدگرایی در انتخاب پوشش مردانه توسط زنان پرداخته می‌شود.

الف) تعریف واژگانی

مدگرایی: به استقبال از طرز آرایش یا لباس پوشیدن یا آدابی که تازه باب شده،^۱ یا به تغییر سلیقه ناگهانی و مکرر همه یا گروهی از افراد یک جامعه اطلاق می‌شود و به رفتار متفاوت، مصرف کالای خاص و زندگی به سبکی جدید منجر می‌گردد.^۲

مردانه‌پوشی: گرایش به مردانه‌پوشی در زنان به‌عنوان نوعی مدگرایی، به انتخاب پوشش‌هایی اطلاق می‌شود که معمولاً مختص مردان است، مانند کت و شلوار، کراوات، پیراهن و شلوار مردانه، کفش‌های مردانه، کت‌های بزرگ و دیگر اقلام مردانه، بدون داشتن ویژگی‌های زنانه. این گرایش نشان‌دهنده تغییراتی در هویت اجتماعی و فرهنگی زنان است که به‌طور عمده از سبک‌های پوشش مردانه و متناسب با آناتومی بدن مردانه پیروی می‌کنند.

ب) مسئولیت‌های والدین و جامعه در زمینه پوشش

زنان، به‌عنوان نیمی از پیکره اجتماع و مهم‌ترین عامل انتقال ارزش‌ها در خانواده، از نقش مهمی در عرصه‌های اجتماعی برخوردارند؛ به‌گونه‌ای که می‌توان ادعا کرد زن می‌تواند عامل سعادت یا شقاوت جامعه باشد. پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می‌فرماید: «لَعْنَةُ اللَّهِ الرَّجُلَ يَلْبَسُ لِبْسَةَ الْمَرْأَةِ، وَالْمَرْأَةُ تَلْبَسُ لِبْسَةَ الرَّجُلِ؛^۳ لعنت خدا بر مردی که به طرز زنان لباس پوشد و بر زنی که به شکل مردان لباس پوشد.»

در روایات به تغییرات فرهنگی و اجتماعی، از جمله تقلید زنان از مردان در پوشش و رفتار، اشاره شده است. این پدیده به‌عنوان نمادی از فاصله گرفتن از هنجارهای دینی و سنتی و گسترش بی‌نظمی اجتماعی تعبیر می‌شود. همچنین والدین در این دوران، با غفلت از تربیت دینی

۱. دهخدا، واژه مد.

۲. شایان مهر، دایرةالمعارف تطبیقی علوم اجتماعی، ص ۱۲۶.

۳. علی بن حسام معروف به متقی هندی، کنز العمال، ح ۴۱۲۳۷.

فرزندان و توجه صرف به مسائل مادی، موجب انحراف نسل‌های آینده می‌شوند.

امر به معروف و نهی از منکر، به‌عنوان یکی از مهم‌ترین وظایف اجتماعی، عاملی اساسی برای جلوگیری از سقوط اخلاقی جامعه است. بر این اساس خانواده می‌تواند از طریق تربیت صحیح و نظارت بر رفتارها، از انحرافات جلوگیری کند. باین‌حال، در دوران آخرالزمان، مطابق فرمایش پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم، بی‌توجهی والدین به فرزندان، زمینه‌ساز بروز انحرافات می‌شود. در روایتی آمده است: روزی پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم از کوچه‌ای می‌گذشتند. نگاه مبارکشان به گروهی از کودکان افتاد که در حال بازی بودند. پیامبر در همان حال فرمودند: «وای بر احوال فرزندان آخرالزمان از دست پدرانشان!». اصحابی که حضور داشتند از پیامبر سوال کردند: یا رسول‌الله پدرانشان مشرک اند؟ پیامبر اسلام فرمودند: «نه بلکه پدران مؤمن و مسلمان دارند.» اصحاب پرسیدند پس علت تأسف شما چیست؟ پیامبر فرمودند: «پدران و مادران آخرالزمان بیشتر توجه خود را صرف برآوردن نیازهای مادی فرزندان خود نموده و از تربیت دینی آن‌ها غافلند. برخی از آنها چیزی از واجبات و فرائض را به فرزندان نمی‌آموزند و اگر فرزندی شخصاً برای یادگرفتن احکام اقدام نمود او را از این کار باز می‌دارند و به بهره‌بسیار اندکی از دنیا برای آنها راضی می‌شوند.» آنگاه پیامبر فرمودند: «من از آن‌ها بیزارم و آن‌ها نیز از من بیزارند.»^۱ پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم خطاب به والدین می‌فرمایند: «چه حالی خواهید داشت آنگاه که زنانتان فاسد شوند و جوانانتان نابکار شوند و شما امر به معروف و نهی از منکر نکنید؟ چه حالی خواهید داشت آن‌گاه که به زشت کاری فرمان رانید و از خوبیها باز دارید؟ چه حالی خواهید داشت آن‌گاه که خوب را زشت شمیرید و زشت را نیکو؟»^۲

(د) گرایش زنان به مردانه‌پوشی

زنانی که گرایش به پوشش‌های مردانه پیدا می‌کنند، معمولاً این تغییر را از تجلیات روانی خود نشان می‌دهند، یعنی اینکه از نشانه‌های این تغییر در نوع پوشش و لباسی است که انتخاب می‌کند. در دنیای آخرالزمان، مرزهایی که تفکیک‌کننده زن و مرد، عمدتاً محو شده و نوعی اختلاط فرهنگی و تغییرات در ابعاد مختلف زندگی، از جمله در پوشش، بین زن و مرد مشاهده

۱. محمدباقر مجلسی، بحارالانوار، ج ۲۳، ص ۱۱۴.

۲. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۵، ص ۵۹.

می‌شود.^۱ این گرایش‌ها نه تنها ناشی از عوامل فردی، بلکه به تأثیرات اجتماعی، فرهنگی و رسانه‌ای است که در ادامه تبیین می‌شود:

۱. تبلیغات رسانه‌ای

تبلیغات رسانه‌ای به‌عنوان ابزاری مؤثر در انتقال الگوهای فرهنگی غربی، نقش مهمی در گسترش مد مردانه در میان جامعه زنان ایفا می‌کند. مدهای مردانه از طریق کمپانی‌های مد و شبکه‌های اجتماعی به سرعت در بین کاربران منتشر می‌شوند و توسط اینفلوئنسرها و بلاگرها به‌طور مداوم در گروه‌ها و میان افراد مختلف بازنشر می‌شوند. پس از آن، پوشش مردانه توسط کاربران عادی برای پیروی از این الگوها به کار گرفته می‌شود. در این روند، سبک پوشش ترویجی به‌عنوان ضرورتی برای پیوند با دنیای جهانی یا نمادی از هویت مدرن و پرستیژ جهانی معرفی می‌شود. در حالی که سیطره جهانی به دنبال محورهای جنسیتی با معرفی مدل‌های منحصر به فرد و الگویی جهانی برای زنان جوان است، در بسیاری از فیلم‌های شبکه خانگی ایرانی نیز به‌منظور جلب توجه بیشتر مخاطبان، زنان با پوشش‌هایی نظیر کت و شلوار، جلیقه، پیراهن و کاپشن مردانه به نمایش درمی‌آیند. حتی برخی از برندها و بازیگران زن ایرانی، تیپ کت و شلوار و کراوات مردانه را به‌عنوان سبک‌های لباس تفریحی، کاری و حتی عروسی تبلیغ می‌کنند. در این میان، باید توجه داشت که مسلمانان نباید در لباس، کفش، کلاه، انگشتر، گردن‌بند و سایر پوشیدنی‌ها خود را شبیه کافران سازند؛ به‌ویژه در مورد پوشیدن کراوات، پاپیون و لباس‌هایی که مدل‌ها و تصاویری مخصوص به کفار دارند و به‌عنوان شعار و مروج فرهنگ ایشان شناخته می‌شوند. در روایات، تشبیه به کفار در خصوص پوشش نهی شده است.^۲ امام صادق علیه السلام فرمود: «خداوند عزوجل، به پیامبری از پیامبرانش وحی نمود: به مؤمنان بگو! پوشش دشمنان من را نپوشند، از خوردنی‌های ایشان نخورند و راه‌های آنان را نپیمایند، که در این صورت، بسان دشمنان من خواهند بود.»^۳ از سویی تلاش‌هایی برای تعریف استانداردهای جدید پوشش زنانه

۱. مهدی نیلی، «آسیب شناسی آخرالزمان»، موعود، ص ۱۵.

۲. ویژگی‌های لباس و حجاب از نظر اسلام، سایت تبیان، موجود در:
<https://article.tebyan.net/UserArticle/AmpShow/934903>

۳. محمد بن علی بن بابویه قمی، من لایحضره الفقیه، ج ۱، ص ۲۵۲.

در بازی‌های رایانه‌ای صورت گرفته است، به طوری که زنان قهرمان اغلب با پوشش‌هایی مردانه به تصویر کشیده می‌شوند تا قدرتمندتر به نظر برسند. در جامعه امروز، پوشش مردانه به ابزاری برای جلب توجه برخی بازیگران زن ایرانی تبدیل شده است. در مقابل، بررسی پوشش سلبریتی‌های جهانی، به‌ویژه در جشنواره‌های بین‌المللی، نشان‌دهنده استفاده گسترده از لباس‌های زنانه است. بازیگران هالیوودی و بالیوودی به انتخاب پوشش‌های زنانه و فاخر در مراسم رسمی ادامه می‌دهند و در هند، برخی بازیگران با حفظ اصالت لباس‌های سنتی خود، هویت فرهنگی و ملی‌شان را به نمایش می‌گذارند.

۲. فشارهای اجتماعی

فشارهای اجتماعی می‌توانند نقش مهمی در شکل‌گیری تمایل به مردانه‌پوشی ایفا کنند. این تمایل به‌ویژه در جوامع در حال توسعه که در حال گذار از ساختارهای سنتی به مدرن هستند، بیشتر مشهود است. به‌عنوان نمونه، بسیاری از زنان و دختران در فضاهای غیررسمی با تیپ‌های اسپورت پسرانه و در فضاهای رسمی با کت‌وشلوارهایی مشابه مردانه یا حتی با کلاه پسرانه و هودی ظاهر می‌شوند. مردانه‌پوشی به‌طور فراگیر به‌عنوان یک استاندارد در محیط‌های کاری، گروه‌های همسالان و مراسم‌های مختلف شکل گرفته است. در چنین شرایطی، افراد برای جلب مقبولیت اجتماعی، تأیید در گروه‌های اجتماعی و اجتناب از برچسب‌های ارتجاعی و عقب‌ماندگی، خود را ملزم به رعایت این استانداردها می‌دانند تا به نظر اکثریت جامعه همگن بیایند. این اکثریت، پوشش مردانه را نمادی از روشنفکری اجتماعی، به‌روز بودن و پیشگامی در جامعه می‌داند. این لباس‌ها به‌طور ناخودآگاه به‌عنوان کدی برای نمایش هویت و اعلام تعلق به گروه خاصی استفاده می‌شوند؛ کدهایی که نشان‌دهنده جنسیت و جنبه‌های اجتماعی و جنسی افراد هستند.^۱

۳. خودابرازی

در جهان امروز، لباس به‌عنوان رسانه‌ای قدرتمند و ابزاری برای بیان هویت شناخته می‌شود. از این‌رو، زنان و دختران برای بیشتر دیده‌شدن و متمایز شدن، به پوشش‌های مردانه روی می‌آورند.

1. Construction of gender through fashion and dressing, P.114.

حال آنکه امام صادق علیه السلام در نکوهش این انتخاب می فرمایند: «كَفَى بِالْمَرْءِ حُرِيًّا أَنْ يَلْبَسَ ثَوْبًا يَشْهَرُهُ؛^۱ برای انسان از نشانه‌های خفت و خواری همین بس که لباسی بپوشد که به آن مشهور شود.» همچنین امام حسین علیه السلام فرمودند: «هرکس لباس شهرت - و انگشت نما از هر جهت - بپوشد، خداوند او را در روز قیامت لباسی از آتش می پوشاند.»^۲

با نگاهی در شبکه‌های اجتماعی، زنانی با پوشش مردانه و ناهنجار خود را نمادی از شجاعت و نوآوری معرفی می کنند و تلاش دارند ظاهری منحصر به فرد از خود ارائه دهند. تحسین و بازخوردهای مثبت دیگران، این رفتارها را تقویت کرده و پوشش به ابزاری برای انتقال پیام متفاوت بودن تبدیل می شود. دنیای امروز که موفقیت را با خاص بودن و تعداد واکنش‌ها تعریف می کند، به این رفتارها دامن می زند؛ چه در فضای مجازی از طریق لایک‌ها و اشتراک گذاری‌ها و چه در فضای واقعی از طریق جلب توجه و تعجب افراد. هر چند این نوع موفقیت سطحی و کاذب است، اما افراد را به سمت ارائه ظاهری اغراق آمیز، ناهنجار و افراطی تر سوق می دهد.

ه) پیامدهای مردانه پوشی زنان

مردانه پوشی آسیب‌های و تاثیراتی بر فرد و خانواده و جامعه دارد از جمله:

۱. بحران هویت

شخصیت هر فرد از ویژگی‌های وراثتی، محیطی، جنسیتی، ظاهری و دیگر عوامل شکل می گیرد که نقشی تعیین کننده در رفتار، کردار، طرز فکر و صفات روحی و روانی او دارند.^۳ پوشش بیشترین تماس مستقیم را با بدن دارد و به عنوان بخشی جدایی ناپذیر از "خود" در نظر گرفته می شود.^۴ «تطابق و هماهنگی میان مولفه‌های مختلف شخصیت در شکل گیری هویت شخصی و تکامل روانی و رفتاری فرد نقش کلیدی دارد. با این حال، وقتی رفتار، کردار و ظاهر

۱. شیخ حر عاملی، وسائل الشیعة، ج ۵، ص ۲۴

۲. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۶، ص ۴۴۵، ح ۴.

۳. تشبه زنان به مردان، سایت پرسمان، موجود در:

<https://www.porseman.com/!8470>

4. Can professional women appear too masculine?, P.28.

فرد با نقش جنسی و جنسیتی او هماهنگ نباشد (مانند مشابهت زن به مرد یا بالعکس)، این عدم هماهنگی می‌تواند منجر به بحران هویت شود.^۱ یونس از یکی از یاراناش از امام صادق علیه السلام روایت کرده که ایشان درباره آیه: «وَلَا مَرْئِيَهُمْ فَلْيَغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللَّهِ وَ مَنْ يَتَّخِذِ الشَّيْطَانَ وَلِيًّا مِّن دُونِ اللَّهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا مُّبِينًا؛ و آفرینش [پاک] خدایی را تغییر دهند؛ [و فطرت توحید را به شرک بیالایند]. و هرکس، شیطان را به جای خدا ولی خود برگزیند، زیان آشکاری کرده است.»^۲ و فرمود: «منظور از تغییر خلقت خدا، تغییر امر خداست با امری که [شیطان] صادر می‌کند».^۳

از این رو لباس زنان، باید متناسب با خلقت و فطرت باشد. «روح بشر تحریک‌پذیر است و نوع پوشش زن، که با تفاوت‌های جسمی و روحی او رابطه مستقیم دارد، نمی‌تواند بی‌ضابطه و بی‌حد باشد.»^۴ ظاهر مردانه در زنان، علاوه بر اینکه می‌تواند حرکات و اخلاقیات آنان را مردانه کند، باعث از خود بیگانگی می‌شود. زن با هویتی مواجه می‌شود که بین ظاهر مردانه‌ای که جامعه بر او تحمیل می‌کند و هویت فطری زنانه خود در تضاد است؛ زیرا هویت فردی بر اساس درک و تعریف فرد از خود شکل می‌گیرد. ظاهر مردانه باعث ایجاد آسیب در انسجام کارکردهای درونی و بیرونی زنان می‌شود. زنان، به دلیل ویژگی‌های ذاتی لطافت و ظرافت، در این شرایط تلاش می‌کنند با ظاهر مردانه خود تطبیق پیدا کنند، اما در این مسیر، من زنانه آن‌ها به حاشیه رانده می‌شود و تحریف می‌گردد. در نتیجه، زن دچار عدم قطعیت می‌شود.

۲. اختلال در روابط خانواده

اختلال خانواده از روی گرایش زنان و دختران به مردانه‌پوشی از چند منظر قابل بحث است. «از یک سو وقتی زنی رفتار و ظاهر خود را شبیه مردان می‌کند، ممکن است نقش‌های سنتی‌اش چون همسری، مادری، خانه‌داری و فرزندداری را پست و فرومایه تلقی کرده و به دنبال قدرت و استقلال - که ویژگی‌های مردانه به شمار می‌روند - باشد.»^۵ در این بین ما با زنانی مواجه خواهیم

۱. همان.

۲. نساء: ۱۱۹.

۳. محمدباقر مجلسی، بحار الأنوار، ج ۶۰، ص ۲۱۹.

۴. مرتضی مطهری، مجموعه آثار، ج ۱۹، ص ۴۳۴.

۵. تشبه زنان به مردان، سایت پرسمان، موجود در:

شد که مردانه رفتار می کنند. حضرت علی علیه السلام می فرماید: «کم می شود کسی خود را شبیه قومی سازد و اندک اندک از آنها نشود.»^۱ این زنان، تلاش های خود را بیشتر در محیط های کاری و اجتماعی متمرکز می کنند و سعی دارند جایگاه خود را در اجتماع تقویت کنند. در این فرآیند، خانواده که باید مأمن آرامش باشد و مادر نقشی کلیدی در آن ایفا می کند، کارکردهای خود را از دست می دهد.

مردانه پوشی زنان می تواند باعث تضاد در روابط زناشویی و نقش ها میان همسران شود. مردانی که به ویژه زن را موجودی لطیف و احساسی می دانند، با دیدن رفتار و ظاهر مردانه همسرشان، از نظر عاطفی ارتباط برقرار نمی کنند و در نتیجه، پوشش مردانه از جذابیت های زنانه می کاهد و برقراری ارتباط جنسی را دشوار می سازد؛ زیرا مردان نیازمند نرمی و لطافت زنانه هستند و تمایلی به شباهت زن به مرد ندارند.

از دگر سو در خانواده هایی که مادران مردانه پوش هستند، کودکان به ویژه دختران ممکن است به جای الگوبرداری از مادر، از پدر الگوبرداری کنند و دلبستگی به ویژگی های مردانه پیدا کنند. این امر ممکن است باعث شود که این کودکان در بازی ها نقش های پسرانه را برگزینند و در بلوغ و پذیرش تغییرات بیولوژیکی و جسمی نیز دچار آشفتگی های هویتی شوند. هویت جنسی این افراد به ویژه در سنین جوانی به طور جدی تحت تأثیر قرار می گیرد و ویژگی های زنانه مانند مادری و همسری برای آنان بی ارزش می شود.

همچنین اگر دختر خانواده به مردانه پوشی روی آورد، به ویژه در خانواده های مذهبی و سنتی، تضاد ظاهر دختر با ارزش های خانواده ممکن است تنش هایی در روابط والدین و فرزند ایجاد کند و موجب شکاف نسلی شود. این شکاف به کاهش صمیمیت و ارتباط میان والدین و فرزندان منجر می شود. بزرگترین آسیب در چنین شرایطی نگرانی خانواده ها از قضاوت های اجتماعی است. اعضای خانواده ممکن است از پوشش زن یا دختر یا خواهر خود احساس شرم کنند و این احساس شرم می تواند بر احساس تعلق و محبت نسبت به فرد تأثیر بگذارد.

۳. اختلال در ساختار جامعه

پیامدهای اجتماعی ناشی از مردانه پوشی زنان از جنبه های مختلف قابل بررسی است:

۱. محمد بن حسین شریف الرضی، نهج البلاغه، حکمت ۱۹۷.

تضعیف ارزش‌های اجتماعی

در جامعه اسلامی، حفظ حجاب و پوشش زنان به‌عنوان نمادی از کرامت و احترام به دین شناخته می‌شود. مردانه‌پوشی می‌تواند به اختلال در ایفای نقش‌های مادری، فرزند و همسری منجر شود و خانواده را از انجام وظایف خود در قبال جامعه بازدارد. این وضعیت رشد و تربیت فرزندان را نیز با چالش مواجه کرده و به‌جای درونی‌سازی ارزش‌های کمال و تعالی، ضد ارزش‌ها در تربیت آن‌ها نهادینه می‌شود. در نتیجه، به‌جای خلاقیت و نوآوری در جهت تولید و پیشرفت، انرژی افراد صرف رقابت برای ظاهری ناهنجارتر و پوششی مردانه‌تر می‌شود. بدین ترتیب، جامعه زنان به عرصه رقابت بر سر ظاهر و پوشش تبدیل می‌گردد.

کاهش همبستگی اجتماعی

مردانه‌پوشی زنان باعث ایجاد مشکلاتی در روان افراد، ارتباطات و تعاملات اجتماعی می‌شود. ازسویی زنان مردانه پوش از روی بحران هویتی ممکن است دچار افسردگی، اضطراب و استرس اجتماعی شوند. از سویی از روی مخالفت بسیاری از اطرافیان، دوستان و هم‌سالان با پوشش مردانه، با کاهش تعاملات اجتماعی مواجه شوند. بنابراین فشارهای فرد و اجتماعی این انتخاب آنها را دچار انزوای می‌کند و جامعه در اثر کاهش تعاملات اجتماعی، با تضعیف همبستگی اجتماعی روبرو می‌گردد.

کتابنامه

۱. تقی علیپور، زنان در آخرالزمان، آسیب‌ها و درمان، امان، مرداد و شهریور ماه ۱۳۹۰، شماره ۳۱، صص ۴۴-۴۶.
۲. حاکم نیشابوری، محمد بن عبدالله، المستدرک علی الصحیحین، بیروت: دارالکتب العلمیة، ۱۴۱۱ق.
۳. شایان مهر (۱۳۷۲)، دایرةالمعارف تطبیقی علوم اجتماعی، جلد اول، تهران: نشر کیهان.
۴. شریف الرضی، محمدبن حسین، نهج البلاغه، قم: هجرت، ۱۴۱۴ق.
۵. شیخ الصدوق، من لا یحضره الفقیه، قم: دفترانتشارات اسلامی، ۱۴۱۳ق.
۶. شیخ حر عاملی، وسائل الشیعة، قم: موسسه آل‌البیت علیهم‌السلام، ۱۴۱۴ق.
۷. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۰۷ق.
۸. متقی هندی، علی بن حسام‌الدین، کنز العمال فی سنن الأقوال والأفعال، بیروت: مؤسسه

الرسالة، ١٤٠٩ق.

٩. مجلسی، محمدباقر، بحار الأنوار، بیروت: الوفا، ١٤٠٣ق.

١٠. مطهری، مرتضی، مجموعه آثار، ج١٩، قم: انتشارات صدرا، چاپ پنجم، ١٣٨٠.

١١. مهدی نیلی پور، آسیب شناسی آخرالزمان، موعود، شماره ٣٢ (تیر ١٣٨١). صص ١٢-١٥.

١٢. نوری، حسین بن محمدتقی، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، قم: موسسه

آل البيت علیهم السلام، ١٤٠٨ق.

13. Arvanitidou, Z. , & Gasouka, M. (2013). Construction of gender through fashion and dressing. Mediterranean Journal of Social Sciences, 4(11), 111.
14. Arnold, R. (2001). Fashion, desire and anxiety: image and morality in the twentieth century. Bloomsbury Publishing.
15. Johnson, K. K. , Crutsinger, C. , & Workman, J. E. (1994). Can professional women appear too masculine? The case of the necktie. Clothing and Textiles Research Journal, 12(2), 27-31. .